

STEČAJ PRIVREDNOG DRUŠTVA KAO POSLEDICA MANIPULATIVNOG FINANSIJSKOG IZVEŠTAVANJA

*Dragana Bešlić**, Visoka poslovna škola strukovnih studija, Novi Sad
Ivana Bešlić, Visoka poslovna škola strukovnih studija, Novi Sad

Sažetak: Poslovanje privrednih društava u uslovima finansijske nestabilnosti i tržišne neizvesnosti može da dovede do značajnog porasta nivoa stečajnog rizika i rizika od manipulisanja finansijskim izveštajima. Kreativna računovodstvena praksa dovela je mnoge kompanije u svetu do bankrotstva. Kreativno računovodstvo označava sve računovodstvene prakse koje namerno odstupaju od standarda, da bi eksternim korisnicima bila prezentovana željena, a ne stvarna prinostna i finansijska snaga privrednog društva.

Brojni korporativni računovodstveni skandali bili su povod inicijativama za jačanje zaštite akcionara i svih drugih zainteresovanih korisnika finansijskih izveštaja (investitora, kreditora, poreskih organa itd.) od manipulativnog finansijskog izveštavanja u zemljama širom sveta. U takvim okolnostima odgovornost za otkrivanje i sprečavanje eventualnih manipulacija podacima prezentovanim u finansijskim izveštajima imaju: eksterna i forenzička revizija, interne kontrole i rukovodstvo privrednog društva, računovođe-forenzičari i država.

Ključne reči: stečaj, kreativno računovodstvo, finansijsko izveštavanje, računovodstveni skandali, zloupotrebe stečaja, sprečavanje manipulacija, privredno društvo.

BANKRUPTCY OF THE COMPANY AS A CONSEQUENCE OF MANIPULATIVE FINANCIAL REPORTING

Abstract: Business of companies in terms of financial instability and market uncertainty can lead to a significant increase in bankruptcy risk and the risk of financial statements manipulation. A creative accounting practice has led many companies in the world to bankruptcy. Creative accounting means all accounting practices that deliberately deviate from the standardized ones, in order for the external users to be

* draiva@neobee.net

presented with the desired, not the actual yield and the financial strength of the company.

Numerous corporate accounting scandals were the cause for initiatives to strengthen the protection of shareholders and all other interested users of financial statements (investors, creditors, tax authorities, etc.) from manipulative financial reporting in countries around the world. In such circumstances, responsibility for the detection and prevention of possible manipulation with the data presented in the financial statements have: external and forensic audit, internal control and management of the company, accountants - forensics and state.

Key words: *bankruptcy, creative accounting, financial reporting, accounting scandals, misuse of bankruptcy, preventing manipulation, company.*

JEL classification: *M41*

1. UVOD

Korporativno-računovodstveni skandali koji su se desili u protekloj deceniji u Sjedinjenim Američkim Državama (SAD) i Evropi (*Enron, WorldCom, Parmalat* i dr.) obično su bili praćeni manipulacijama podacima prezentovanim u finansijskim izveštajima. Neetična i nelegalna računovodstvena praksa dovela je do otvaranja brojnih stečajnih postupaka privrednih društava u zemljama širom sveta. Znatno broj korporativnih stečaja u svetu je nastao usled „naduvavanja“ i lažiranja prihoda. Takođe, propusti revizora u neotkrivanju manipulisanja dobitkom i lažnog finansijskog izveštavanja su mnoge kompanije u svetu doveli do bankrotstva. Kreativno računovodstvo podrazumeva sve postupke menadžera, zaposlenih ili trećih osoba koji vode ka prezentaciji željene, a ne stvarne slike finansijskog i prinostnog položaja privrednog društva. Neki od menadžera, zaposlenih ili trećih osoba koriste postupke kreativnog računovodstva radi ostvarenja sledećih ciljeva: održavanja poverenja investitora, ostvarivanja bonusa, odlaganja poreza na dobit na buduće periode, povećanja ili održavanja cene akcija, povećanja tržišne vrednosti privrednog društva itd. Predmet istraživanja ovog rada je stečaj uzrokovan manipulacijama (prevarama) i drugim nezakonitim radnjama u finansijskim izveštajima privrednog društva primenom postupaka kreativnog računovodstva. Osnovni cilj ovoga rada je upoznavanje čitalaca sa kreativnom računovodstvenom praksom koja može da dovede do nastanka stečaja privrednog društva, kao i sa merama za otkrivanje i sprečavanje manipulacija finansijskim izveštajima privrednog društva.

2. KREATIVNA RAČUNOVODSTVENA PRAKSA KAO UZROK NASTANKA STEČAJA PRIVREDNOG DRUŠTVA

Kreativno finansijsko izveštavanje (Malinić, 2009, p. 140) podrazumeva namerno, unapred smišljeno manipulisanje informacijama u finansijskim izveštajima u cilju stvaranja pogrešne predstave o finansijskom položaju i uspehu privrednog društva, sračunato na obmanjivanje pojedinih interesnih grupa, prvenstveno investitora. Kreativna računovodstvena praksa uvek podrazumeva neprofesionalnu i neetičku, a neretko i protivzakonitu primenu računovodstvenih pravila, koja udaljavaju prikazane performanse privrednog društva od realnih ostvarenja.

Najčešće posledice primene kreativnog računovodstva u poslovnoj praksi kod privrednih društava (Kaparavlović, 2011, p. 164–165) su: 1. stečaj i veliki poslovni gubici privrednog društva; 2. smanjenje pouzdanosti, kvaliteta, transparentnosti i integriteta procesa finansijskog izveštavanja; 3. narušavanje integriteta i nepristrasnosti revizijske profesije, revizora i revizorskih kuća; 4. smanjenje javnog kredibiliteta i poverenja u računovodstvenu i revizorsku profesiju; 5. ozbiljna sumnja u efikasnost revizije finansijskih izveštaja; 6. gubitak reputacije privrednog društva; 7. otežano pribavljanje kapitala u budućem periodu, 8. gubitak poverenja investitora i drugo.

Stečaj (Spirović-Jovanović, 2004, p. 204) se najčešće definiše kao stanje u kome dužnik ne može da izvršava svoje obaveze prema poveriocima i, s druge strane, kao prinudno izvršenje potraživanja svih poverilaca nad imovinom dužnika, što dovodi do gubljenja pravnog subjektiviteta stečajnog dužnika. Otvoriti stečaj, znači pokrenuti stečajni postupak čiji krajnji ishod može biti zatvaranje privrednog društva (likvidacija dužnika) ili restrukturiranje, te nastavak rada privrednog društva i nakon stečaja. Stečajni postupak u Republici Srbiji se prema trenutnom važećem Zakonu o stečaju (Zakon o stečaju, 2012, čl. 1, st. 1) sprovodi: 1. bankrotstvom, koje podrazumeva namirenje poverilaca prodajom celokupne imovine stečajnog dužnika i 2. reorganizacijom, koja podrazumeva namirenje poverilaca na način i pod uslovima određenim planom reorganizacije. Najčešći razlozi otvaranja stečajnog postupka (Škarić-Jovanović, 2011, p. 14) su:

- Trajna nesposobnost plaćanja, koja označava potpunu obustavu plaćanja u određenom vremenskom periodu, čije trajanje utvrđuje stečajni zakonik. Trajnija nesposobnost plaćanja (Zakon o stečaju, 2012, čl. 11, st. 4) postoji ako stečajni dužnik: a) ne može da odgovori svojim novčanim obavezama u roku od 45 dana od dana dospelosti obaveze; b) potpuno obustavi sva plaćanja u neprekidnom trajanju od 30 dana.
- Prezaduženost privrednog društva, koja postoji kada su obaveze privrednog društva veće od njegove imovine.

- Preteća nesposobnost plaćanja, koja postoji kada je očigledno da privredno društvo neće moći da ispuni postojeće novčane obaveze u roku dospeća.

Zloupotrebe stečaja privrednog društva (Škarić-Jovanović, 2011, p. 32–33) se najčešće vrše u vidu:

- Namerno izazvanog stečaja – u Republici Srbiji namerno izazivanje stečaja privrednog društva od strane pojedinih vlasnika privrednih društava je postalo masovna pojava, jer se na taj način izbegavaju obaveze prema državi, drugim privrednim subjektima i zaposlenima, koji najčešće ostaju ne samo bez plata, nego i bez uplaćenih doprinosa za zdravstveno i socijalno osiguranje. Ovo funkcionise najčešće po sledećem principu: vlasnik prezadužuje privredno društvo, pa zbog nemogućnosti izmirenja obaveza (dugova), imovinu tog privrednog društva (npr. mašine, opremu, vozila...) prebacuje na svoje drugo privredno društvo ili na privredno društvo u vlasništvu povezanog lica, pri čemu prvo privredno društvo sa svim dugovima prepušta stečaju. Svi oblici zloupotrebe stečaja privrednog društva, kako bi se izbeglo plaćanje obaveza prema državi, drugim privrednim subjektima i zaposlenima, po pravilu su vezani za osnivanje privrednog društva poveznih lica.
- Lažnog stečaja – lažni stečaj za razliku od namerno izazvanog stečaja, nastaje kao posledica aktivnosti vlasnika i uprave da putem prividnog ili stvarnog smanjenja svoje imovine i prividnog zaduženja privrednog društva stvore utisak da su ispunjeni stečajni uslovi, te da se kroz proces stečaja izbegne plaćanje svih obaveza.

Da bi se označili postupci menadžera, zaposlenih ili trećih osoba koji vode ka prezentaciji željene a ne stvarne slike finansijskog i prinostnog položaja privrednog društva, u domaćoj i inostranoj, naučnoj i stručnoj literaturi se koristi više termina ili srodnih izraza (Škarić-Jovanović, 2006, p. 3) poput:

- agresivno računovodstvo (*agressive accounting*) – koje se primenjuje pri sastavljanju finansijskih izveštaja onda kada su izbor postupaka i primena računovodstvenih principa izvršeni tako da se ostvari željeni cilj, kao što je, na primer, iskazivanje više dobiti, nezavisno do toga da li su ili ne izabrani postupci u skladu sa propisanim pravilima;
- upravljanje dobitkom/zaradom (*earnings management*) – je manipulacija dobitkom čiji je cilj iskazivanje ciljane dobiti (dobiti koja je približno jednaka onoj koju je menadžment unapred odredio, ili onoj koja je prognozirana od strane analitičara), iako je ostvarena dobit drugačija;
- ujednačavanje (uravnoteženje) dobitka (*income smoothing*) – je manipulacija dobitkom čiji je cilj iskazivanje ujednačene dobiti u nizu sukcesivnih vremenskih perioda, na način da se tokom profitabilnih godina deo

dobiti ne iskazuje, već se odlaže u vidu latentnih rezervi koje se razlažu u godinama kada nije ostvarena zadovoljavajuća dobit privrednog društva;

- lažno finansijsko izveštavanje, odnosno falsifikovanje finansijskih izveštaja (*fraudulent financial reporting*) – je namerno pogrešno prikazivanje, ili izostavljanje iznosa ili objašnjenja u finansijskim izveštajima privrednog društva, da bi se obmanuli korisnici finansijskih izveštaja.

Brojni su motivi zbog čega se manipuliše finansijskim izveštajima privrednog društva (Dmitrović-Šaponja, & Milutinović, 2009). Menadžeri najčešće pribegavaju manipulativnom finansijskom izveštavanju, na primer zbog: održavanja poverenja investitora, poboljšanja poslovnih performansi, povećanja iznosa naknada (plata) ili bonusa, smanjenja poreza na dobit, ispunjenja očekivanja analitičara i zadovoljenja kreditnih zahteva. Kreativno računovodstvo se pojavljuje u dva oblika:

1. bez kršenja računovodstvenih propisa, (unutar zakonskog okvira) upotrebom tzv. „kozmetičkog računovodstva“, kojim menadžeri određenim manipulacijama, bez ikakvih posledica utiču na gotovinski tok i
2. kršenjem računovodstvenih propisa (izvan zakonskog okvira), gde menadžeri preduzimaju aktivnosti koje utiču na gotovinski tok u svrhu upravljanja dobitkom (Kaparavlović, 2011, p. 159–162) i to:
 - a) iskazivanjem većeg finansijskog rezultata i boljeg imovinsko-finansijskog položaja privrednog društva, bilo precenjivanjem prihoda, bilo potcenjivanjem rashoda (iskazivanjem manjih rashoda), najčešće zbog sledećih razloga menadžmenta: 1. održavanje poverenja postojećih i privlačenje novih investitora; 2. rast cena akcija konkretnog privrednog društva; 3. isplata većih dividendi, povoljniji uslovi za nova zaduživanja; 4. „pridržavanje“ zaštitnih klauzula iz ugovora o kreditu sa bankom; 5. zadržavanje postojeće pozicije menadžera; 6. stimulativni kompenzacioni planovi za menadžere i drugo;
 - b) iskazivanjem manjeg finansijskog rezultata i lošijeg imovinsko-finansijskog položaja privrednog društva, bilo precenjivanjem prihoda, bilo precenjivanjem rashoda (iskazivanjem većih rashoda) najčešće zbog sledećih razloga menadžmenta: 1. odlaganje plaćanja poreza, 2. čuvanje profita za „crne dane“, 3. neprivilačenje pažnje kontrolnih i regulatornih organa, 4. skrivanje visoke rentabilnosti od konkurencije i drugo.

Međunarodni standardi revizije (Petković, 2010, p. 22) lažno finansijsko izveštavanje definišu kao nameran pogrešan iskaz ili izostavljanje određenih podataka (iznosa) ili obelodanjivanja u finansijskim izveštajima, sa ciljem da se prevare korisnici finansijskih izveštaja. Najčešći indikatori prevara koji se pojavljuju u privrednim društvima, a time i u računovodstvu privrednih društava (Novalija, 2011, p. 576–579) su: a) veliki neočekivani gubici, b) sprečavanje

normalnog rada internih revizora, c) neobjašnjeni manjkovi na zalihama d) neobični otpisi potraživanja, e) neuobičajeno veliki računi za nedefinisane usluge (npr. istraživanje tržišta) koji se plaćaju drugim privrednim društvima itd. Ovi tragovi se simbolično nazivaju „crvene zastave“ i upućuju na nužno preispitivanje markiranih područja poslovanja u cilju detekcije nedozvoljenih radnji. Howard Schilit, međunarodni lider u otkrivanju ranih znakova upozorenja na računovodstvene prevare i slabo upravljanje korporacijama, je manipulacije izazvane primenom postupaka kreativnog računovodstva u svrhu lažiranja finansijskih izveštaja grupisao u sedam delova i nazvao ih „smicalicama“ (*shenanigans*). Računovođe za lažiranje finansijskih izveštaja najčešće koriste sledeće računovodstvene trikove:

- prerano priznavanje prihoda, ili priznavanje prihoda čiji je kvalitet diskutabilan – koje nastaje usled, na primer: a) priznavanja prihoda od usluga ili proizvoda, za usluge koje će biti realizovane tek u narednom obračunskom periodu, ili proizvode koji kupcu još nisu isporučeni; b) priznavanja prihoda za usluge koje kupac nije dužan da plati; c) prisvajanja i priznavanja tuđih prihoda kao svojih; d) precenjivanja prihoda;
- priznavanje fiktivnog prihoda – koje nastaje usled, na primer: a) priznavanja prihoda, kada nisu ispunjene zakonske pretpostavke; b) priznavanja odobrenog rabata od strane dobavljača kao prihoda; c) priznavanja prihoda od prodaje privrednog društva, nakon poslovnog spajanja; d) priznavanja finansijskih i drugih prihoda, kao prihoda od prodaje;
- „naduvavanje“ zarade vanrednim dobitima – koje nastaje usled, na primer: a) prodaje ranije otpisane imovine; b) korišćenja dobiti od prodaje nekretnina za smanjenje tekućih rashoda; c) uključivanja dobitka od prodaje nekretnina u prihode od prodaje;
- prebacivanje rashoda tekućeg obračunskog perioda na raniji ili kasniji obračunski period – koje nastaje usled, na primer: a) kapitalizovanja tekućih (operativnih) troškova i kasnijeg terećenja na rashode; b) prebacivanja tekućih (operativnih) troškova na prethodni obračunski period uz pomoć primene promenjene računovodstvene politike; c) neotpisivanja imovine ili otpisivanja u manjem iznosu; d) priznavanja rashoda od umanjenja imovine (npr. *goodwill*); e) usporene amortizacije, produženjem veka trajanja osnovnih sredstava;
- pogrešna knjiženja ili nepravilna smanjenja visine obaveza – koja nastaju usled, na primer: a) priznavanja ranije stvorenih fiktivnih rezervi u prihod; b) smanjenja obaveza menjanjem računovodstvenih pretpostavki; c) davanja neopravdano velikih popusta; d) namerno pogrešnog knjiženja rashoda uz formiranje (priznavanje) nepostojećih obaveza; e) knjiženja plaćanja unapred u prihode, iako obaveza nije izvršena;
- odlaganje prihoda tekućeg na buduće obračunske periode – koje nastaje usled, na primer: a) stvaranja rezervi i kasnijim njihovim uključivanjem u

prihode u budućim obračunskim periodima i b) priznavanja prihoda kod pripajanja koji je zarađen pre pripajanja;

- priznavanje budućih rashoda kao rashoda tekućeg obračunskog perioda kao specijalnih zaduženja – koje nastaje usled, na primer: a) neosnovanog povećanja iznosa uključenih u specijalna zaduženja, b) neosnovanog otpisivanja troškova istraživanja i razvoja u vezi sa akvizicijom, c) ubrzanja diskrecionih rashoda u tekućem obračunskom periodu (skraćanja veka trajanja osnovnih sredstava).

U praksi su poznati brojni slučajevi gde su računovođe svojim znanjem i poznavanjem struke pripomogli u prikazivanju pogrešne, a ne realne (stvarne) slike poslovanja privrednog društva, iako je u Kodeksu etike za profesionalne računovođe navedeno da računovođa ne sme svesno da učestvuje u bilo kojoj nezakonitoj ili ilegalnoj aktivnosti, niti u aktivnostima koje narušavaju ugled računovodstvene profesije. Takođe, u praksi se pokazalo da su izveštaji velikih kompanija koji su bili revidirani i dobili pozitivno mišljenje revizora bili lažni. Neetična i nelegalna računovodstvena prakse koja je dovela do stečaja veliki broj privrednih društava je bila mnogo više prisutna u SAD, nego u zemljama Evrope (kontinentalne Evrope i Evropske unije), jer je u evropskim zemljama bio prisutan čvršći nadzor nad finansijskim izveštavanjem i jača uloga državnih institucija u ovom procesu. Glavni razlozi neuspešnog otkrivanja manipulativnog finansijskog izveštavanja od strane revizora u SAD su bili: 1. nedostatak standardnih revizijskih procedura za otkrivanje manipulativnog finansijskog izveštavanja, 2. slabosti u proceni revizijskog rizika, 3. nemogućnost prikupljanja dovoljnih revizijskih dokaza, 4. etička vrednost revizora, 5. nedostatak profesionalnog skepticizma i 6. konflikt interesa. Finansijski skandali koji su zadesili američke i evropske kompanije pokrenuli su pitanje nezavisnosti revizora.

Krajem 2001. godine, godišnji prihod američke energetske kompanije *Enron* je porastao za oko 9 milijardi dolara u 1995. godini na preko 100 milijardi dolara u 2000. godini, da bi već sledeće godine ista bankrotirala nakon što je otkrivena računovodstvena prevara (Li, 2010, p. 37). Tokom više od deset godina kompanija *Enron* je varala svoje akcionare, investitore i partnere skrivajući istinu o svom poslovanju. Ova kompanija je u svojim finansijskim izveštajima prikazivala prihode koje su ostvarivali njeni tzv. entiteti za posebne namene, a obaveze istih je iskazivala vanbilansno. Izostalo je adekvatno konsolidovanje. Takođe, kompanija *Enron* je precenila svoja potraživanja za 1,2 milijarde dolara, sa ciljem obmane investitora. Kompanija je gubitke prikivala tako što ih nije upisivala u svoje bilanse, nego ih je prebacivala u komplikovani lanac kompanija koje su *Enronovi* vodeći ljudi osnivali sa inostranim partnerima i čije su knjige skrivali od revizora. Takođe, postojala je zavisnost između menadžera i revizora, što je protivno revizorskom etičkom kodeksu. Finansijske izveštaje

kompanije *Enron* (Dembinski, Lager, Cornford, & Bonvin, 2006, p. 31) je godinama revidirala u svetu poznata revizorska kuća *Artur Andersen*. Dakle, postojao je sukob interesa između dve uloge *Arthur Andersena*, kao revizora, ali i kao konsultanta *Enrona*. Revizori iz firme *Artur Andersen* uništavali su dokumenta o poslovanju *Enrona*. Sve to je rezultiralo stečajem (bankrotstvom) ove kompanije. Pre saopštenja stečaja sredinom 2000. godine cena obične akcije kompanije *Enron* je sa 80\$ po akciji pala na 1\$ po akciji, akcionari su izgubili skoro 11 milijardi dolara, kompanija je iznenada izgubila 25 milijardi dolara tržišne vrednosti, a stečajni troškovi su iznosili 17,3 miliona dolara (Moghadam, Zadeh, & Fard, 2009, p. 1).

Američka telekomunikaciona kompanija *WorldCom* je od 1999. godine umesto pada dobiti lažno prikazivala njen rast. Veliki deo računovodstvene prevare (Gherai, & Balaciu, 2011, p. 36) sastojao se u tome da je kompanija u prvom kvartalu 2002. godine klasifikovala tekuće (operativne) troškove (*operating expenses*) kao „investicije“ (*capital expenditures*), a pošto se radilo o „investicijama“ one se nisu bile oduzimale od prihoda, što je uticalo da iskazana ostvarena dobit (profit) bude mnogo viša, a to je uticalo na povećanje tražnje za akcijama te kompanije. Kompanija je, kapitalizujući poslovne troškove, omogućila lažno povećanje neto dobitka pre poreza i gotovog novca (*cash flow-a*) iz poslovanja za oko 3,8 milijardi dolara. Bankrot ove kompanije je usledio 2002. godine.

Osim u SAD, i u drugim zemljama širom sveta bile su prisutne korporativno-računovodstvene prevare koje su dovele do otvaranja stečajnog postupka privrednih društava, koji se u najvećem broju slučajeva završio bankrotstvom. Kompanija *Parmalat*, koja je nekad bila najveći italijanski proizvođač mleka i mlečnih proizvoda, je bankrotirala 2003. godine, zbog potcenjivanja dugova za 12,5 milijardi evra i precenjivanja prihoda od prodaje za 1,5 milijardi evra. Kako bi privukla investitore, italijanska kompanija *Parmalat* je osmislila široku šemu za prevaru – sakrivanje duga i sakrivanje loše aktive. Neprijavljeni dug kompanije *Parmalat* je iznosio 7,9 milijardi evra. *Parmalat* je koristio vanbilansne (*offshore*) entitete za smanjenje duga i stvaranje lažnih prihoda. Među njima najznačajniji je bio *Bonlat* na Kajmanskim ostrvima (Shilit, & Perler, 2010, p. 293–294). Uporedo sa agresivnim širenjem poslovanja (preuzimanje mlekaru i drugih firmi u Italiji, Brazilu, Argentini, Mađarskoj i Sjedinjenim Američkim Državama), menadžment kompanije *Parmalat* je izvršilo kriminalnu radnju putem sačinjavanja lažnih finansijskih izveštaja kroz prikazivanje fiktivnih (nepostojećih) prihoda putem duplog fakturisanja. Duplim fakturisanjem iste robe lancima supermarketa, kompanija *Parmalat* je veštački stvorila potraživanja koja su joj omogućila pristup bankarskim pozajmicama i sredstvima investitora. U septembru 2003. godine prevara je otkrivena. Revizori iz *Grant Thornton International* su bili učesnici u prevari.

Veći broj korporativnih računovodstvenih skandala je bio karakterističan za SAD, zbog nedostatka javnog nadzora nad kvalitetom finansijskog izveštavanja i većeg stepena fleksibilnosti (subjektivnosti) u primeni Opšteprihvaćenih američkih računovodstvenih principa (US GAAP).

3. ODGOVORNOST ZA SPREČAVANJE I OTKRIVANJE MANIPULATIVNOG FINANSIJSKOG IZVEŠTAVANJA

Otkrivanje eventualnih manipulacija finansijskim izveštajima privrednog društva (Škarić-Jovanović, 2006, p. 10) je, pre svega, zadatak eksterne revizije koja treba da spreči da takvi izveštaji budu objavljeni. Revizor, u skladu sa Međunarodnim standardima revizije, treba da planira i izvrši reviziju sa dužnom pažnjom, uzimajući u obzir rizik pojave kriminalnih radnji i njihov uticaj na finansijske izveštaje privrednog društva, odnosno treba da odražava stav profesionalnog skepticizma i da prihvata mogućnost da postoji pogrešan iskaz nastao usled kriminalne radnje. Rastući broj slučajeva korporativnih skandala u svetu izazvanih kriminalnim radnjama u finansijskim izveštajima (Petković, 2011, p. 99–100) doveo je do toga da velike svetske revizijske firme, poput *Deloitte&Touche-a* i *KPMG-a*, sve više pružaju i usluge forenzičke revizije, oblasti koja još nije značajnije uređena profesionalnom regulativom i standardima. Nezavisna forenzička revizija finansijskih izveštaja je nova specijalizovana usluga u okviru nezavisne revizije finansijskih izveštaja, koja podrazumeva ugovaranje posebnog angažovanja sa revizorskim kućama i zahteva rad revizora sa posebnom obukom i iskustvom u sprečavanju i otkrivanju kriminalnih radnji u finansijskim izveštajima. Pri sprovođenju forenzičke revizije, revizor ne vrši verifikaciju seta finansijskih izveštaja privrednog društva za određenu poslovnu godinu već, rukovođen simptomima i nagoveštajima nezakonitog postupanja, prati trag kriminalne radnje sve do njenog korena ili početka, bez obzira na vreme kada je ona izvršena. Osim eksterne i forenzičke revizije, važnu ulogu u sprečavanju obavljanja kreativnog računovodstva imaju:

1. Interne kontrole i rukovodstvo privrednog društva – prema Međunarodnim standardima revizije rukovodstvo pravnog lica (Petković, 2010, p. 54) je odgovorno kako za osmišljavanje, primenu i održavanje internih kontrola, tako i za pripremu i prezentovanje finansijskih izveštaja. Direktna odgovornost za sprečavanje prevara je u nadležnosti višeg rukovodstva. Efikasan sistem interne kontrole podrazumeva pouzdan računovodstveni sistem, adekvatne kontrolne politike i postupke.
2. Računovođe-forenzičari – u slučajevima kada revizori otkriju indikator moguće prevare, oni istražiteljski posao predaju računovodama-forenzičarima, koji pored konstatovanja činjeničnog stanja nastoje da počinjene prevare u potpunosti istraže i razreše. Za razliku od revizora koje

angažuje skupština akcionara privrednog društva, forenzičke računovođe, koji treba da istraže sumnje o postojanju prevare i da pribave dokaze o tome, mogu angažovati uprava ili vlasnik. Računovođa-forenzičar često učestvuje u sledećim aktivnostima (Budimir, 2013, p. 9): 1. vrši analiziranje i istraživanje dokaza o počinjenoj prevari, 2. vrši prezentaciju rezultata istraživanja i to u vidu izveštaja i kompletiranja dokumentacije, 3. učestvuje u razvijanju kompjuterizovanih aplikacija koje će poslužiti u analizama i prezentacijama o finansijskim dokazima, 4. asistira u pravnim postupcima itd.

3. Država – uloga države u cilju sprečavanja obavljanja kreativnog računovodstva bi bila u tome da obezbedi donošenje, ali i primenu adekvatne zakonske regulative u oblasti finansijskog izveštavanja, a takođe i podizanje kvaliteta regulative i nivoa odgovornosti učesnika u pomenutom procesu. Kao rezultat napora u sprečavanju manipulativnog finansijskog izveštavanja, u SAD je 2002. godine donet *Sarbanes Oxley Act*, dok je Evropska unija (EU) izvršila značajne izmene Osmе direktive. Regulatorna tela su povodom toga izvršila revidiranje postojećih revizijskih standarda i donela nove standarde koji zahtevaju detaljnije poznavanje procedura i kontrole u privrednom društvu koje je predmet revizije i rigoroznije procene rizika od pojave grešaka i nepravilnosti u finansijskim izveštajima. Donošenjem novih zakonskih rešenja s ciljem unapređenja sistema finansijskog izveštavanja u Republici Srbiji, Zakon o računovodstvu i reviziji („Službeni glasnik RS“, br. 46/06, 111/09 i 99/11) zamenjen je sa dva nova zakona: Zakonom o računovodstvu i Zakonom o reviziji. Zakonom se uvodi kolektivna odgovornost organa upravljanja i nadzornog organa u pravnom licu za finansijske izveštaje, čime je izvršeno usklađivanje sa Četvrtom direktivom Evropske unije (EU). Novi Zakon o reviziji („Službeni glasnik RS“, broj 62/2013) treba da unapredi kvalitet i poverenje u revizorske izveštaje u Republici Srbiji.

4. ZAKLJUČAK

Kreativna računovodstvena praksa dovela je do otvaranja brojnih stečajnih postupaka privrednih društava u Sjedinjenim Američkim Državama (SAD) i Evropi (*Enron* (SAD) 2001. godine, *WorldCom* (SAD) 2002. godine, *Parmalat* (Italija) 2003. godine itd.). Stečaj je postupak koji se može sprovesti kao bankrotstvo ili reorganizacija nad stečajnim dužnikom (pravnom licem) koji je nesposoban za plaćanje svih obaveza.

Neverodostojno finansijsko izveštavanje rezultat je kreativnog, manipulativnog, odnosno lažnog računovodstva koje uključuje: 1. manipulaciju, falsifikovanje ili prepravku računovodstvene evidencije ili pratećih dokumenata, koji se koriste u pripremi finansijskih izveštaja privrednog društva; 2. netačna (lažna)

predstavljanja, ili namerna izostavljanja značajnih događaja ili transakcija iz finansijskih izveštaja i 3. namerno pogrešnu primenu računovodstvenih pravila. Sve to utiče na prikriivanje stvarnih događaja, procesa ili stanja i samog poslovnog rezultata privrednog društva. Važnu ulogu u sprečavanju manipulacija finansijskim izveštajima privrednog društva imaju: 1. interne kontrole i rukovodstvo privrednog društva, 2. menadžment privrednog društava, 3. računovođe-forenzičari, 4. eksterna i forenzička revizija i 5. država.

REFERENCE

- Budimir, N. (2013). Forenzičko računovodstvo. *Anali poslovne ekonomije*, 1(8), 1–16.
- Dembinski, H. P., Lager, C., Cornford, A., & Bonvin, J. M. (2006). *Enron and World Finance, a Case Study in Ethics*. USA: Palgrave Macmillan.
- Dmitrović-Šaponja, Lj., & Milutinović, S. (2009). Etička odgovornost i posledice neetičkog ponašanja u procesu finansijskog izveštavanja. *Anali Ekonomskog fakulteta u Subotici*, 22, 177–187.
- Gherai, S. D., & Balaciu, E. D. (2011). From Creative Accounting Practices and Enron Phenomenon to the Current Financial Crisis. *Annales Universitatis Apulensis Series Oeconomica*, 1(13), 34–41.
- Kaparavlović, N. (2011). Uticaj kreativnog računovodstva na kvalitet finansijskog izveštavanja. *Ekonomski horizonti*, 13(1), 155–168.
- Li, Y. (2010). The Case Analysis of the Scandal of Enron. *International Journal of Business and Management*, 5(10), 37–41.
- Malinić, D. (2009). Savremeni izazovi integralnog istraživanja kvaliteta finansijskih izveštaja. *Ekonomika preduzeća*, 57(3–4), 138–155.
- Moghadam, A. G., Zadeh, F. N., & Fard, M. M. G. (2009). Review of the Prediction Power of Altman and Ohlson Models in Predicting Bankruptcy of Listed Companies in Tehran Stock Exchange – Iran. U: International Conference on Intellectual Capital Management. 1–14. Preuzeto sa <http://www.mbaforum.ir/download/mba/m/7th/236.pdf>
- Novalija, S. (2011). Forenzično računovodstvo i uticaj kreativnog računovodstva na finansijske izvještaje. U: *II Međunarodna konferencija – Ekonomija integracija*. Tuzla: Ekonomski fakultet u Tuzli, 567–585.
- Petković, A. (2010). *Forenzička revizija – kriminalne radnje u finansijskim izveštajima*. Bečej: Proleter.

- Petković, A. (2011). Šta je zaista forenzičko računovodstvo. U: *VI Kongres računovođa i revizora Crne Gore – Finansijsko izvještavanje u funkciji unapređenja poslovnog ambijenta u Crnoj Gori*. Bečići: ISRCG, 93–107.
- Shilit, M. H., & Perler, J. (2010). *Financial Shenanigans: How to Detect Accounting Gimmicks & Fraud in Financial Reports*. USA: Mc Graw-Hill.
- Škarić-Jovanović, K. (2006). Kreativno računovodstvo – motivi, instrumenti i posledice. U: *XI Kongres računovođa i revizora Republike Srpske*. Banja Vrućica: SRRRS, 1–20.
- Škarić-Jovanović, K. (2011). Finansijsko izveštavanje preduzeća u bankrotstvu. *Acta economica*, 9(14), 9–36.
- Spirović-Jovanović, L. (2004). *Trgovinsko pravo*. Beograd: Međunarodni naučni forum „Dunav – reka saradnje“.
- Zakon o stečaju. *Službeni glasnik RS*, br. 104 (2009) i 99 (2011) – dr. zakon i 71 (2012) – odluka US.
- Zakon o računovodstvu i reviziji. *Službeni glasnik RS*, br. 46/06 i br. 111/09.
- Zakon o reviziji. *Službeni glasnik RS*, (2013). 62.

Primljeno: 05.12.2013.

Odobreno: 09.12.2013.